

DR. BÉRCES VIKTOR*

Kontinentális típusú bizonyítási rendszerek Európában

1. Bevezetés

A kontinentális jogrendszerű államok bizonyítási rendszereinek elsődleges célja a történeti tényállás minél pontosabb, valósághű feltárása (a materiális v. anyagi igazság kiderítése). Mindez természetesen időigényes feladat, amelynek legfőbb hátránya – az angolszász rendszerekhez képest – az eljárások elhúzó-dásában jelölhető meg. E szisztémák előnye ugyanakkor az, hogy az eljáró hatóságok (bíróságok) szélesebb körben és nagyobb számban fogantatják az egyes bizonyítási cselekményeket, amelynek révén a felderítési ráta, illetőleg az ítéletek ténybeli megalapozottsága is erősebbnek mondható. Megjegyezném: a tapasztalatok szerint – minél rövidebb idő telik el az első nyomozati cselekménytől kezdve a jogerős bírósági határozatig, annál nagyobb a valószínűsége a materiális igazság kiderítésének.¹

Az anyagi igazságra törekvés helyessége mellett érvel Belovics, aki szerint e fogalom olyan „fundamentális alap, amelynek az elvetése magát az igazságszolgáltatást fosztaná meg a legfontosabb sajátosságától, ahhoz hasonlóan mintha [...] a kosárlabda játékosaival szemben azt az elvárást támasztanánk, hogy a mérkőzésen labda nélkül küzdjenek meg.”² Más kérdés, hogy a valós tényállás feltárása sok esetben nem lehetséges és a bíróságok pusztán közvetett bizonyítékokra alapozva állapítják meg a vádlott büntetőjogi felelősségét.³

* PhD, adjunktus (PPKE-JÁK)

¹ Ld. az időmúlás jellemzően nem kedvez a bizonyítás eredményességi mutatóinak

² Belovics Ervin: *A büntetőeljárás időszerepe*. In: Gál Andor – Karsai Krisztina (szerk.): *Ad valorem. Ünnepi tanulmányok Vida Mibály 80. születésnapjára*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2016. 38. o.

³ Ugyanezen sajátosságra hívja fel a figyelmet Erdei is, aki szerint „a büntetőeljárásban az igazság elvileg megállapítható, de nem minden konkrét büntető ügyben.” Erdei Árpád: *Mi az igazság?* In: Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságátartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990. 11. o.

Frank e rendszereket „igazságelméleten”⁴ alapuló, Lensing „bűnüldözési”⁵ modelleknek nevezi. Mindezek ellenére Erdei szerint „hamis az a vélekedés, amely [...] a kontinentális vegyes rendszert az inkvizitóriussal azonosítja, azzal vádolva, hogy az közömbös az eljárási garanciákkal szemben.”⁶ Lényegében ezen álláspontra helyezkedik a Emberi Jogok Európai Bírósága is (a továbbiakban: Bíróság), amely az ún. „Kruslin” döntésben az alábbiakat állapította meg: „hiba lenne eltúlozni a megkülönböztetést a common law országok és a kontinentális országok között [...] A törvény, természetesen, ugyanúgy fontos a common law országokban. Az esetjog viszont hagyományosan nagy szerepet játszik a kontinentális országokban, mivel a pozitív jog főleg a bíróságok döntésének eredménye.”⁷

Megjegyzendő, hogy a kontinentális rendszerek között is lényeges eltérések mutatkoznak, a vizsgálati szempontokba pedig minden esetben be kell építeni a kulturális, a jogi, illetőleg rendszertani összefüggéseket.⁸

2. A bizonyítási eljárások általános karakterisztikája

Az általános jellegzetességek körében elsősorban az eljárási alanyok jogainak, illetőleg kötelezettségeinek összessége, illetőleg az alkalmazott bizonyítási eszközök típusai és joghatása emelendő ki. Ennek alapján az alábbi megállapítások tehetők:

a) A hivatásos bírák a bizonyítás központi alanyai, mivel már a vád tárgyalásra való alkalmasságának első alapos vizsgálatát is ők végzik. A bírósági eljárások többsége ugyanakkor a nyomozati anyag alapján ismertté vált információk felülvizsgálati folyamatoként

⁴ Frank, J. (1949) In: Bárd Petra: *Az angolszász és kontinentális büntetőeljárás eltérő igazságfelfogása*. In: Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.): *Pusztai László emlékére*. OKRI, ELTE-ÁJK, Budapest, 2014. 40. o.

⁵ Lensing, Hans: *Some thoughts on criminal law and procedure*. European integration and legal education. In: Wille De, Bruno – Forder, Caroline (szerk.): *The common law of Europe and the future of legal education*. Deventer, Kluwer, 1992. 373–396. pp. In: Bárd P.: i. m. 40. o.

⁶ Erdei Árpád: *Tanok és tévtanok a büntetőeljárás jogtudományában*. ELTE-Eötös Kiadó, Budapest, 2011. 31. o. In: Bárd P.: i. m. 40. o.

⁷ Idézi: Gutwirth, S. – de Hert, P.: *Een theoretische onderbouw voor een legitem strafproces*. Delikt en Delinkwent, 31., 1048–1087. pp. In: Fantoly Zsanett: *Akkvizitórius vagy inkvizitórius büntetőeljárás?* Bűnügyi Szemle, 2009/2. szám, 32. o.

⁸ Fantoly: i. m. 32. o.

írható le, amelynek tartalmi kivonatát lényegében a vádirat képezi. A tárgyalások emiatt számos adott esetben „szimbolikusak” is lehetnek, ami azt jelenti, hogy a bíróság lényegében nem rendeli el a korábbi bizonyítás kiegészítését, hanem a nyomozati anyagok alapján – legfeljebb a tanúk újbóli kihallgatása révén – hozza meg a határozatát. Ilyen esetekben tehát a tárgyalásoknak pusztán az a szerepük, hogy megtartásukkal érvényesüljön a nyilvánosság, a közvetlenség és a szóbeliség elve. Cséka szerint sok esetben „a bírói szakban a tények keretének alapja rendszerint adva van [...] igaz, hogy a bíró sem mindjárt a tényekre alapított jogi következtetések levonásával kezdi a munkáját, hanem maga is felveszi, ellenőrzi a nyomozás során beszerzett bizonyítékokat és csak azután ad választ arra a kérdésre, hogy: quid juris? De a bírói eljárásban a ténykérdés körvonala éles és alapja szilárd: a körvonalat ugyanis általában a vád, az alapot a nyomozás anyaga adja meg.”⁹ A bírósági eljárások további sajátosságai:

- az „elsődleges bizonyítás”, a tényállás-megállapítás az elsőfokú bírósági tárgyalásokon zajlik; ezek funkciója tehát már nem tárgykutatás, hanem a ténybizonyítás;¹⁰
- a bírák nem csak kérelemre, hanem „ex officio” is elrendelhetik a bizonyítást, vagy annak kiegészítését; ezzel kapcsolatban megjegyezném, hogy az általános gyakorlat szerint a bíróság már az eljárás korábbi szakaszaiban gondoskodik az ügyiratok beszerzéséről, tehát teljes egészében ismeri a vádat;¹¹
- a bírák határozzák meg a bizonyítás felvételének sorrendjét, elsőként hallgatják ki a tanúkat és a szakértőket, valamint gyakorta egyéb bizonyítási cselekményeket is végeznek; a vád és a védelem tehát tulajdonképpen csak komplementer jelleggel él eljárási jogaival;¹²
- a bírósági döntés nem válik el a bűnösség, valamint a büntetés kiszabás kérdésében: mindkét főkérdésben – főszabály szerint – ugyanazon egyes bíró / bírói tanács dönt;¹³
- az ügyeket lezáró érdemi bírósági határozatokban kötelező a bizonyítékok mérlegelésének indokolása;
- a sikeres ítéletek „fokmérője” az anyagi igazság

feltárásának szintje, következésképpen a tévedések orvoslása végett jóval több lehetőség nyílik a fellebbezésre.

b) A laikus elemek (esküdtek, vagy ülnökök) ítélkezésben való részvételét a kontinentális hagyományokon alapuló eljárási kódexek többsége lehetővé teszi. Ezen eljárási alanyok megbízatása egy előre meghatározott időszakra szól az adott bíróságon. A bíró és a laikus személyek közötti kapcsolat közvetlen, a döntés egyes szakaszai (büntetőjogi felelősség, illetőleg szankció megállapítása) nem különülnek el az eljárási alanyok szerint. Megjegyzendő, hogy az esküdtszéki szisztéma adoptációja az egyik legfontosabb liberális követeléssé vált a XIX. században, Franciaországban és Németországban egyaránt.¹⁴ Bevezetésével többször próbálkoztak a kontinentális eljárási rendszert követő európai országokban is, de e kísérletek rendre eredménytelenek maradtak. Kahn-Freund álláspontja szerint ennek legfőbb oka az volt, hogy „a jogászrend gyűlölte, mert nem illeszkedett az ügyvédi kar és a bíróságok közötti megszokott, az inkvizitórius eljárásnak [...] megfelelő hatalom-elosztási rendbe.”¹⁵ Mindazonáltal az 1990-es években Spanyolországban (1995), illetőleg Oroszországban (1998) is meghonosodott e szisztéma.

Az esküdtszéki eljárások esetében, a kontinentális rendszerekben is hangsúlyos a bíróság indokolási kötelezettsége. Mindezt jól példázza a „Taxquet vs. Belgium” ügy (2009), amelyben a Bíróság megállapította a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét az alábbi okokból: a kérelmezőt – 7 másik terhelttársával együtt – egy miniszter megölésében való részvétellel és a miniszter partnerének megölésére irányuló előkészülettel vádolták, ráadásul a nyolc vádlott esetében – akik nyilvánvalóan más elkövetői minőségben vettek részt ennek megvalósításában – az esküdtszéknek lényegében ugyanazon kérdéseket kellett megválaszolnia, „igen”, vagy „nem” válasz adásával. Az ilyen „lakonikus” feleletek az igazságszolgáltatás önkényességének benyomását kelthették a kérelmezőben, aki a szükséges indokolás nélkül nem érthette meg, hogy milyen szempontok szerint döntött a bíróság a vádlottak bűnössége mellett.¹⁶

c) A nyomozó hatóságok elsődleges feladata a kutandó tények kiválasztása, majd az ahhoz vezető források felkutatása és összegyűjtése annak érdekében, hogy vádemelésre kerülhessen sor. A jogállásukra, il-

⁹ Cséka Ervin: *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 276. o.

¹⁰ Jármai Tibor: *Gondolatok a bizonyítás egyes kérdéseiről*. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futurum memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007. 63. o.

¹¹ Ezzel kapcsolatban joggal merülhet fel kritikaként, hogy a bírónak már korábban kialakul egyfajta „előzetes álláspontja” az ügyvel kapcsolatban, amely nagyban befolyásolhatja a tárgyaláson való szerepvállalását és a későbbi döntést is.

¹² Ha a tanács elnöke nemcsak irányítja, illetőleg felügyeli, hanem önmaga végzi is a bizonyítási cselekményeket, akkor a kontinentális modelltől van szó; ha a kihallgatások nem tartoznak a jogkörébe, mert ezeket a felek végzik, akkor angolszász tárgyalási rendszerről beszélünk. Cséka: *A büntetőtárgyalási rendszer*. In: *Tóth Mihály* (szerk.): *Büntető Eljárásjogi Olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 349. o.

¹³ Ez alól természetesen kivételt képeznek azok az esetek, amelyekben a törvény kötelező jelleggel előírja az ülnöki részvételt.

¹⁴ Olaszországban, Svájcban és Oroszországban 1864-től, Spanyolországban 1872-től létezett esküdtbíráskodás, de tért hódított Portugáliában, Dániában, Svédországban, Szerbiában és Romániában is. Ebből is érzékelhető, hogy a magyar igazságszolgáltatásnak volt lemaradása az európai fősodortól. In: *Díószegi Attila: Az esküdtbíráskodásról*. 3. o. file:///C:/Users/Gigabyte/Downloads/az_eskudtbiraskodasrol.pdf (letöltve: 2017. 10. 22.)

¹⁵ *Kahn-Freund, Otto: On uses and Misuses of Comparative Law*. Modern Law Review, 1974/37. 1–27. pp. In: *Bárd P.*: i. m. 18. o.

¹⁶ Ilyen körülmények között a fellebbviteli bíróság sem végezhetett hatékonyan mondható felülvizsgálatot, így azt sem állapíthatta meg, hogy a bűnösség megállapításához vezető érvelés elégséges volt-e. *Taxquet v. Belgium judgment of 13 January, 2009, no. 926/05*. In: *Grád András – Weller Mária: A strasbourgji emberi jogi bíráskodás kézikönyve*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2011. 359. o.

letőleg az eljárásukra vonatkozó törvényi szabályozás – a bizonyításban (felderítésben) betöltött szerepük végett – terjedelmesebbnek mondható. E fajsúlyosabb szerepkört Tremmel az általános „bizonyítékínséggel” magyarázza. Emiatt „minden {ilyen rendszert követő} országban szükség van a nyomozásra, azaz a hatóságok által végzett, a bűnpert előkészítő jellegű előzetes bizonyítékgyűjtésre.”¹⁷

d) A védők jellemzően nem képviselői, hanem segítői a vádlottaknak, ennél fogva nem kötelesek védencük utasításait követni, sőt, a legtöbb esetben nem is igénylik ügyfelük – taktikai, vagy egyéb jellegű – instrukcióit.¹⁸ A védelemhez való jog sérelmére hivatkozással egyébiránt folyamatosan érkeznek panaszok a Bíróság plénuma elé, amelyek közül példaképpen az alábbi eseti döntés emelném ki: sérti az Egyezményt, ha a terhelt hiába kéri az alapeljárásban, hogy az általa megnevezett ügyvéd jelen lehessen a kihallgatásán, ehhez a rendőrség nem járul hozzá és végül – 2 napos intenzív kihallgatása után – beismerő vallomást tesz. A Bíróság szerint mindez az eljárás kezdeti szakaszában „orvosolhatatlan kárt” okoz a védelemhez való jog érvényesülése szempontjából.¹⁹

e) A terhelt vallomása önálló bizonyítási eszköz, ennek keretében nincs igazmondási kötelezettsége, ugyanakkor mást nem vádolhat hamisan bűncselekmény elkövetésével.

f) A jogorvoslati kérelmek benyújtása kihat a terhelt jogállására is: ennek megfelelően mindaddig, amíg nincs jogerős határozat, a terhelt pusztán vádlottnak minősül. Leszögezhető tehát, hogy ebből a szempontból a kontinentális rendszerben erőteljesebben érvényesülnek az ártatlanság védelméhez fűződő követelmények.²⁰

Egyes tanulmányok szerint a kontinentális rendszert követő államokban egyre gyakoribbak az – angolszász rendszerekre jellemző – akkuzatórius vonások, amelyek az alábbi ismérvekben érhetők tetten: 1. erőteljesebben érvényesül az „ügyfélegyenlőségen” alapuló hatósági (bírói) eljárás elve; 2. szélesebb körben biztosítják a védelem részvételi lehetőségét az előkészítő eljárásokban, illetőleg; 3. a vizsgálóbíró intézményét több államban is eltörölték, vagy olyan „neutrális” bíróra cserélték ki e funkciót, amely semmilyen formában nem érdekelt az eljárás kimenetelében.²¹ Bárd szerint e „procedurális fairness” kritériumainak teljesülése mára az egykori „szocialista” orszá-

gokban is jellemzővé vált, törvényi és jogalkalmazói szinten egyaránt.²²

3. A francia modell

A CPP alapján a nyomozásnak két fő szakasza van: 1. előkészítő szakasz 2. az ún. instruction préparatoire.

a) Az előkészítő szakaszban a nyomozó hatóságok feladata a vádemelés alapjául szolgáló tények felkutatása. A nyomozás ebben a fázisban még titkos, kihallgatásokra pedig egyáltalán nem kerül sor. A vizsgálatnak két típusa különíthető el:

- az ún. „enquête préliminaire”, amely 8 napnál nem lehet hosszabb, illetőleg
- az ún. „enquête de flagrance”, amelynek esetében a határidő hosszabb is lehet, a rendőrségnek pedig többlet-jogosítványai vannak a nyomozás során.

Az előkészítő szakaszban egyértelműen a rendőrség és az ügyész a vezető szerep. A terhelt jogai jelentős korlátozásoknak vannak alávetve, a sértett beavatkozási lehetősége pedig részletesen szabályozva van. Bármelyik vizsgálati eljárásról is legyen szó, annak befejezése után a rendőrség az ügyészség részére továbbítja az iratokat. Innentől kezdve – a bűncselekmény súly szerinti kategóriájának függvényében – háromféle módon folyhat tovább az eljárás:

- „Délit” esetében a rendőrség – ügyészi utasításra – saját hatáskörében eljárva, közvetlenül indíthatja meg a vádemelést, amelyről egyben értesíti a terheltet. Ilyenkor az ügy egyből a „tribunal correctionnel” megnevezésű bírói szerv elé kerül, vagy az ügyész ún. „instruction” megnyitására tesz indítványt, amelynek esetében az idézés kézbesítésére közvetlen módon, bírósági kézbesítő által kerül sor, maximum 10 nappal a tárgyalás előtt (390. és 555. cikk), a tárgyalásról pedig csupán „feljegyzést” készítenek (389. cikk);
- „Crime” esetén az ügyész értesíti a „juge d’instruction” megnevezésű bírói szervet a tények pontos kivizsgálása érdekében;
- „Contravention” esetén az ügyész az ügyet a „tribunal de police” megnevezésű bírói szerv elé utalja. Itt is kétféle módon folyhat tovább az eljárás: 1. ha az ügyész a rendes eljárást választja, akkor a tárgyalás megtartására nyilvános, szóbeli és kontradiktórius formában kerül sor; ilyen esetekben az ügyészség bírósági kézbesítő útján küldi meg az idézést (531. cikk); 2. ha az ügyész az egyszerűsített eljárást („ordonnance pénale”) választja, akkor a tárgyalás írásbeli és nem kontradiktórius, az ügyész pedig az iratokat, illetőleg az azokhoz fűzött megjegyzéseit közvetlenül a „tribunal de police” bírójának küldi meg (525. cikk).

¹⁷ Tremmel Flórián: *Továbbfejlesztések-e a bizonyításmélet alapfogalmai?* In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető Eljárásjogi Olvasókönyv*; i. m. 197. o.

¹⁸ Nagorcka, Felicity – Stanton, Michael – Wilson, Michael: *Stranded Between Partisanship and the Truth? Comparative Analysis of Legal Ethics in the Adversarial and Inquisitorial Systems of Justice*. Melbourne University Law Review. 2005/29. 452–465. In: Bárd Károly: *Az eljárási rendszerek közelítése*. In: Bárd-Hack-Holé (szerk.): *Pusztai László emlékére*; i. m. 28. o.

¹⁹ Pishchalnikov v. Russia judgment of 24 September 2009, no. 7025/04. In: Grád-Weller; i. m. 372. o.

²⁰ Bárd K.; i. m. 32. o.

²¹ Dervieux, Valérie: *The French System*. In: Delmas-Marty – Spencer; i. m. 278. In: Bárd K.; i. m. 29. o.

²² Bárd K.; i. m. 29. o.

b) Az „instruction” megjelölés alatt folyamatban lévő eljárások a nyomozati szak „második lépcsőjét” képezik. E processzusok elsődleges célja az, hogy a bizonyítékok összegyűjtésével és rendszerezésével alkalmassá tegyék az ügyet bírósági tárgyalás tartására. Az eljárás tipikus alanyai:

- „*juge d' instruction*”: az ügy rendes bírója, aki azonban egyben arról is dönt, hogy a gyanúsítottat tárgyalásra bocsássák e; ebben a körben is köteles a pártatlan ítélezésre
- a „*juge des libertés et de la détention*”: a vizsgálati őrizet elrendelésére, illetőleg meghosszabbítására kizárólagosan jogosult bírósági szerv (137-1. cikk)²³
- az *ügyész*: kijelöli a *juge d' instruction* számára azon tényeket, amelyeket vizsgálni kell; ebben a tekintetben ajánlásokat fogalmaz meg, amelyeket az említett bírói szervnek követnie kell
- a *terhelt*: jogai erősen korlátozottak, kihallgatására jellemzően csak a bíróságon kerül sor
- a *sértett*: hivatalos szerepe nincs a nyomozati szakban, de ha az ügyész a vádat elejti, kinevezheti magát „*partie civile*-nek”²⁴, illetőleg ilyen esetekben is joga van kártalanításra (40. cikk)
- a „*chambre de l' instruction*” mint legfőbb szerv.²⁵

4. Az olasz modell

A CPP alapján a nyomozati szakasz (indigani preliminari) intervallumának

- kezdő időpontja: amikor a polizia giudiziaria (bírói nyomozók) vagy az ügyészség tudomására jut egy bűncselekmény elkövetése;
- végső időpontja: amikor az ügyész vádat emel, vagy a bíróság – ügyészi indítványra – a nyomozás megszüntetéséről határoz.

Az eljárás alanyai körében ki kell emelni az ügyészt, aki a „nyomozás uraként” teljes egészében – ügýtípustól függetlenül – vezeti a nyomozást, illetőleg rendelkezik a bírósági nyomozók által elvégzett eljárási cselekmények felett (327. cikk). A másik fontos hatósági alany a nyomozási bíró (giudice per le indagini preliminari), aki elbírálja az ügyészség, a sértettek, illetőleg magánfelek nyomozati indítványait; egyik legfontosabb jogköre az előzetes letartóztatás elrendelésének kérdésében való döntés (279. cikk).

Az olasz nyomozati szak specialitása az ún. bizonyítékbiztosítási eljárás (incidente probatorio): ennek célja a bizonyítékok felvétele és előzetes megőrzése annak érdekében, hogy azok a tárgyaláson is – hiánytalanul és sértetlenül – rendelkezésre álljanak. Az eljárást a nyomozási bíró irányítja, aki – ügyészi, vagy

védői indítványra – elrendelheti pl. a terhelt²⁶ vagy tanúk²⁷ előzetes kihallgatását, tárgyi bizonyítási eszközök előzetes lefoglalását. stb. (392. cikk). E határozata ellen fellebbezésnek nincs helye, ennél fogva ha az indítványoknak helyt ad, egyidejűleg gondoskodik a tárgyalás időpontjának kitűzéséről, meghatározza a bizonyítás tárgyát és terjedelmét, valamint a „bizonyításvételben érdekelt” körét (398. cikk).²⁸ Az eljárásra zárt ülésen (a porte chiuse) kerül sor, amelyen az ügyész és a terhelt részvétele kötelező, a sértett jogi képviselőjének pedig joga van a részvételhez (401. cikk). A bizonyítási cselekmények foganatosítása a tárgyaláshoz hasonlatos: így pl. a tanúkhöz először az az ügyész, vagy védő intézi a kérdéseket, aki az előzetes kihallgatást indítványozta, s csak ezután kerülhet sor a másik fél kérdéseire. A bíró az eljárás ezen fázisában – ex officio – egyáltalán nem végezhet el olyan bizonyítási cselekményeket, amelyeket az adott indítvány nem jelölt meg.²⁹

A bizonyítás legfontosabb fóruma természetesen az olasz rendszerben is a rendes bírósági tárgyalás: valamennyi bizonyítékot itt kell – újból – előterjeszteni, amelyet a közvetlenség és a kontradiktórius eljárás elvének alapulvételével vizsgál meg az ítélező fórum; a törvény külön kiemeli a „feleken alapuló eljárás” elvét, amely azon elvárást fogalmazza meg, hogy a bizonyítást a felek irányítsák (pl. a tanúk közvetlen kikérdezése útján).³⁰

Megjegyzendő, hogy a Bíróság több esetben is megállapította az Egyezmény megsértését az olasz hatóságok vonatkozásában. E jogsértések elsősorban a terhelt jelenléti jogának biztosításával, illetőleg az ügyiratok kézbesítésével állnak összefüggésben.

a) A terhelt jelenléti jogának biztosítása tekintetében az alapvető probléma, hogy az olasz hatóságok – a terhelt külföldön tartózkodása esetén – több esetben nem tették meg a szükséges lépéseket az eljárás alá vont személyek lakcímének kiderítése végett. A Bíróság emiatt több esetben is elmarasztalta az olasz államot, amikor³¹

- annak hatóságai csak néhány sikertelen próbálkozását a terhelt tartózkodási helyének felkutatása érdekében;³²
- a német állampolgárságú kérelmező idézése egyszerű, „nem kereste” jelzéssel való visszaérkezését

²⁶ Erre akkor kerül sor, ha szükséges, hogy a terhelt a bűncselekmény elkövetésében részt vett egyéb személyek szerepéről tegyen vallomást, illetőleg akkor is alkalmazják, ha egy másik, az alapeljárással összefüggő eljárás terheltjének a kihallgatása szükséges (210. cikk).

²⁷ Erre akkor kerül sor, ha tartani kell attól, hogy 1. a tanút a tárgyaláson (pl. betegsége miatt) már nem lehet kihallgatni, vagy 2. erőszakkal, fenyegetéssel vagy korrupcióval rábírnák a hallgatásra, vagy a hamis tanúzásra.

²⁸ Az indítványnak helyt adó végzés kibocsátása és a tárgyalás között maximum 10 nap telhet el.

²⁹ Herke: i. m. 62 – 64. o.

³⁰ Az olasz tárgyalási rendszer tehát láthatóan „közeledik” az angolszász modellhez.

³¹ Ld. a tisztességes eljáráshoz való jog megsértése miatt

³² Colozza v. Italy judgment of 12 February 1985, Series A no. 89. In: Grád-Weller: i. m. 363. o.

²³ Ld. a magyar rendszerben a nyomozási bíróhoz hasonlatos konstrukció

²⁴ Ld. a magyar rendszerben a pótmagánvádlóhoz hasonló konstrukció

²⁵ Herke Csongor (2014): *A nyomozási szak Franciaországban*. In: Bárd-Hack-Holé (szerk.): *Pusztai László emlékére*: i. m. 58–59. o.

követően meg sem kísérelték újbóli idézését, hanem a távollétében hozták meg az ítéletet³³.

b) Az ügyiratok postai kézbesítése tekintetében a bíróságok egy ügyben beérték azzal, hogy a tértivevény visszaérkezett hozzájuk, azonban a kérelmező hiába állította letartóztatása elejétől fogva, hogy fogalma sem volt arról, hogy bármiféle eljárás folyik ellene, és hogy a tértivevényen szereplő aláírás sem tőle származik, a bíróságok ismételt kérelmei ellenére sem rendelték ki írásszakértőt a kérdés tisztázására³⁴.

c) Az anyanyelv használatának joga tekintetében a Bíróság ugyancsak megállapította az Egyezmény megsértését akkor, amikor

- a német állampolgárságú kérelmezőt nem tájékoztatták anyanyelvén az ellene felhozott vádakról³⁵,
- az arabul és franciául beszélő kérelmezőt csak olasz nyelven tájékoztatták a hatóságok arról, hogy a fellebbviteli tárgyaláson részt vehet, azonban nem volt világos, hogy a kérelmező ebből mit értett meg³⁶.

5. A német modell

Németországban – a jogállamiság elvéből fakadóan – a büntetőeljárások gyors lefolytatása alapvető célkitűzés.³⁷ Emiatt a terheltet észszerű időn belül kell értesíteni a vádról, valamint észszerű időn belül kell kihallgatni³⁸. A szabályozás elsősorban az előzetes letartóztatások esetén követeli meg a gyors döntéseket. Az „ésszerű időtartam” kezdő időpontja a terhelt nyomozásról való tudomásszerzése, befejező időpontja pedig a jogerős határozat meghozatala.³⁹

A német ítélkezési gyakorlat egyre hangsúlyosabban deklarálja a tisztességes eljárás fontosságát is, amelyet elsősorban a terhelti jogok oldaláról közelíti meg. Eszerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy a bíróság rendes körülmények között meghallgassa, minden érintettnek biztosítani kell a lehetőséget arra, hogy nyilatkozzon az ellene felhozott vádakról, illetőleg ezzel kapcsolatban észrevételeket és indítványokat tegyen. E nyilatkozatokat a bíróságnak tudomásul kell vennie, és mérlegelnie kell.⁴⁰

³³ Brozicek v. Italy judgment of 19 December 1989, Series A no. 167. In: *Grád-Weller*: i. m. 363. o.

³⁴ Somogyi v. Italy judgment of 18 May 2004, no. 67972/01. In: *Grád-Weller*: i. m. 364. o.

³⁵ Colozza v. Italy judgment of 12 February 1985, Series A no. 89. In: *Grád-Weller*: i. m. 363. o.

³⁶ Hermi v. Italy judgment of 28 June 2005, no. 18114/02. In: *Grád-Weller*: i. m. 366. o.

³⁷ GG 2. cikk II. 2. In: *Herke: A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei*. Egyetemi Jegyzet, Pécs, 2011. 13. o. file:///C:/Users/Gigabyte/Downloads/11na.pdf (letöltve: 2017. 10. 22.)

³⁸ EMRK 6. cikk I. 1.). In: *Herke* (2011): i. m. 13. o.

³⁹ *Herke* (2011): i. m. 13. o.

⁴⁰ A rendes meghallgatáshoz való jog részét képezi az utolsó szó joga is (StPO 258. § II. pont). In: *Herke* (2011): i. m. 13. o.

5.1. A nyomozati szak sajátosságai az StPO szabályai alapján

a) A rendőrség jelentős kényszerítési jogokkal rendelkezik, amely egyfelől az alkalmazható kényszerselekmények típusaiban, másfelől az alkalmazásra jogosult személyek körének széles körű meghatározásában nyilvánul meg. Ennek alapján valamennyi rendőrségi hivatalnok jogosult:

- személyazonosság megállapítására, illetőleg azonosítással kapcsolatos szolgálati teendők megtételére;
- fényképek, grafikai rajzok elkészítésére;
- a már megjelent és vallomástételt vállaló gyanúsítottak, tanúk és szakértők kihallgatására, illetőleg;
- őrizetbe vétel foganatosítására.

A konkrét ügyben nyomozó hivatalos személyek jogosultak:

- a terhelt, vagy a tanúk testi átvizsgálására (beleértve a vérvételt is), ha fennáll a „késelem”, vagy a bizonyíték megromlásának veszélye;
- ún. „kis” lehallgatás, vagy körözés elrendelésére, illetőleg,
- ellenőrzőhelyek berendezésére⁴¹.

b) A nyomozati szakasz intervallumának

- kezdő időpontja: amikor az ügyész – határozati formában – rendelkezik annak megindításáról⁴²; erre sor kerülhet feljelentés, vádindítvány, vagy a nyomozás hivatalból történő megindítása alapján,
- végső időpontja: a vádemelés, vagy az eljárás megszüntetése.

c) Az eljárás megindításának feltétele az ún. „kezdeti gyanú” fennállása, amely akkor állapítható meg, ha „megvannak azok a tényleges kiindulási pontok, amelyek alapján a kriminalisztikai vizsgálatok után valószínűsíthetővé válik az érintett személyek részvétele egy büntetendő cselekmény elkövetésében.”⁴³ A törvény tehát nem elégszik meg a „sejtés” szintjével, minimális ténytértséget követel meg a nyomozás elrendeléséhez.⁴⁴ Ezen túlmenően, a német büntetőeljárás jog a gyanú több szintjét is ismeri:

- a „sürgős cselekményi gyanút”, amely a kényszerintézkedések elrendelésének feltétele, s amely azt valószínűsíti, hogy a gyanúsított részt vett a bűncselekmény elkövetésében;
- a „kielégítő cselekményi gyanút”, amely a vádemelés előfeltétele;
- a „megfelelő cselekményi gyanút”, amely azt valószínűsíti, hogy a gyanúsított büntetendő cselekményt elkövette és emiatt a bűnösségét meg fogják állapítani;⁴⁵

d) A nyomozást az ügyészség vezeti, amelynek nem

⁴¹ *Herke* (2011): i. m. 30. o.

⁴² Ezt előzetes eljárásnak, illetőleg vizsgálatnak is nevezik (StPO 152. §).

⁴³ *Herke* (2014): i. m. 64.

⁴⁴ 152. § II. pont

⁴⁵ *Herke* (2011): i. m. 33. o.

csak a terheltre nézve terhelő, hanem a mentő, illetőleg enyhítő körülmények feltárása is törvényi kötelezettsége. A törvényességi felügyeleti jogkör gyakorlása körében szintén ügyészszégi hatáskörbe tartozik azon bizonyítékok beszerzése, amelyek elvesztésétől tartani lehet.⁴⁶

Ha az ügyész megszünteti a nyomozást,⁴⁷ akkor a sértettnek jogában áll ún. „vádkikényszerítési” eljárást kezdeményezni, amelynek következtében – rendszerint – ugyanúgy sor kerül bírósági eljárásra, mintha az ügyész már eredetileg is vádat emelt volna.⁴⁸ E processusnak egyébiránt a gyakorlatban nincs nagy jelentősége, mindazonáltal „sokat mondó jogalkotói gesztusként” értékelhető a sértett irányában.⁴⁹

e) A kényszerintézkedések körében az előzetes le tartóztatás jár a legsúlyosabb alapjogi korlátozással, ennél fogva azt csak bíróság rendelheti el.⁵⁰ A terheltek részére – jogorvoslati eszközként – a „letartóztatási panasz”, illetőleg a „letartóztatás megvizsgálása iránti indítvány” áll rendelkezésre, amelyek révén annak megszüntetését vagy elhalasztását indítványozhatják. Egyéb fontos kényszerintézkedések az érintett alapjog alapján:

- testi átvizsgálás, motozás;
- személyazonosság megállapítása, képfelvételek készítése, illetőleg egyéb technikai eszközök alkalmazása megfigyelés céljából;
- vérvétel, DNS analízis, sorozatos genetikai vizsgálat, fényképek és ujjnyomatok vizsgálata;
- hosszú távú megfigyelés, vagy a terhelt megfigyelés céljából történő elhelyezése;
- lefoglalás és elkobzás;
- mobiltelefon-azonosítás, telekommunikációs eszközökön elhangzott beszélgetések lehallgatása;
- elfogatóparancs kiadása és őrizetbe vétel;
- ellenőrzőállomások létesítése, és ún. „hálózati körözés”;
- raszternyomozás, illetőleg fedett nyomozó bevetése⁵¹.

5.2. A terhelt jogállásának jellemzői az StPO szabályai alapján

A terhelt alapvető kötelezettségei mindössze az eljárási cselekményeken való megjelenésre, illetőleg a kényszerintézkedések eltűrésére korlátozódik (egyebekben nem köteles a bűncselekmény aktív feltárásában közreműködni).

A bizonyítás (felderítés) során akaratnyilvánítási szabadságát nem lehet befolyásolni, tiltott kihallgatási módszereket pedig egyáltalán nem lehet alkalmazni.

Ilyennek minősül különösen a terhelt kifárasztása; orvosságok adagolása; kínzás; megfélemlítés; kényszer; törvényesen nem megengedett előny ígérese; egyéb tiltott kihallgatási módszerek – pl. poligráf – alkalmazása stb.⁵² A gyanúsított kihallgatásának menetét a következőképpen alakul:

- a gyanú és jogalapjának közlése;
- a vallomástétel megtagadásának jogára történő tájékoztatás;
- a védőhöz való jogról történő tájékoztatás;
- a személyi körülményekre történő kihallgatás;
- a tényállással kapcsolatos kihallgatás (ennek során a gyanúsítottnak lehetőséget kell adni arra, hogy a gyanúsításban szereplő tényeket érdemben is meg tudja cáfolni);
- a bizonyítási indítványok megtételének jogára történő kioktatás⁵³.

Megjegyzendő, hogy az egykori NSZK jogszolgáltatási rendszerére jellemző „strict” szabályozási módszer egyik jellegzetessége volt, hogy ha a terheltet nem figyelmeztették a hallgatás jogára, akkor nyilatkozatát egyáltalán nem lehetett bizonyítékként figyelembe venni. Mindezt a Celle-i Tartományi Bíróság határozata is megerősítette, amely kimondta, hogy „a rendőrök igen gyakran megsértik a kioktatási kötelezettséget, s az ilyen jogellenesség következménye csak a felhasználhatósági tilalom lehet.”⁵⁴ Más kérdés, hogy a fellebbviteli eljárásban, a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság már annyiban módosította a döntést, amennyiben kimondta, hogy a kioktatás elmaradásának jogkövetkezményeit mindig a konkrét körülmények döntenek el. Ennél fogva a felhasználhatóságot nem zárja ki például az, „ha a gyanúsított egyébként ismeri a jogait, vagy védője jelenlétében nem kifogásolja a figyelmeztetés elmaradása ellenére tett vallomás jegyzőkönyvezését.”⁵⁵

Mindemellett, a német joggyakorlatban külön joghatást fűznek a „spontán beismerésnek” is: ennek alapján, ha a terhelt a hivatalos kihallgatását megelőzően – „quasi” informális úton – elismeri a büntetőjogi felelősségét a nyomozó hatóság tagjának, vagy az ügyésznek, akkor az abban elhangzottakat a hatóság tagjai a későbbiekben tanúvallomásaikkal megerősíthetik.⁵⁶

5.3. A védő jogállásának jellemzői az StPO szabályai alapján

A terheltnek az eljárás minden szakaszában joga van védői részvételhez. Utóbbi eljárási alany általános törvényi kötelezettségei a következők:

⁴⁶ 160. § II. pont

⁴⁷ 172. §

⁴⁸ Ld. szintén a magyar pótmagánvádló jogintézményéhez hasonlatos megoldás.

⁴⁹ Herke (2011): i. m. 64–65. o.

⁵⁰ Minderről maga az Alkotmány rendelkezik (GG 104. cikk II. 1.). In: Herke (2011): i. m. 48. o.

⁵¹ Herke (2011): i. m. 48–50. o.

⁵² Herke (2011): i. m. 34–35. o.

⁵³ Herke (2011): i. m. 33. o.

⁵⁴ Tóth M.: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében*. KJK-KERSZÓV, Budapest, 2001. 217. o.

⁵⁵ Tóth M. (2001): i. m. 219. o.

⁵⁶ Ilyen esetekben tehát a terhelt nyilatkozata nem a saját vallomásaként, hanem különböző tanúvallomások tartalmaként „köszön vissza” a tárgyalási jegyzőkönyvben.

- a terhelt felvilágosítása a releváns anyagi és eljárási jogi szabályokról;
- véleménynyilvánítás a gyanúsítottról (ld. általános pozitív tulajdonságainak kiemelése a hatóságok, illetőleg a bíróság előtt);
- mindazon eljárási jogok gyakorlása, amelyek jellegüknél fogva a terheltet is megilletik (jelenlét, kérdés, észrevétel, indítvány, jogorvoslat);
- a specifikus védői jogok folyamatos figyelemmel kísérése;
- a tényállás felderítése (akár saját nyomozással);
- a büntetőeljárás megszüntetésére, vagy a hatóságokkal (bírósággal) való megegyezésre törekvés⁵⁷;
- az ügyféllel való „szabályszerű üzleti kapcsolatra” törekvés;
- a hallgatási és hűségi kötelezettség.

A védő közreműködése kötelező – többek között – akkor, ha:

- a gyanúsítás tárgyát büntett képezi;
- a terhelt min. 3 hónapot töltött bv. intézetben (pl. előzetes letartóztatásban) és a tárgyalás kezdete előtt legalább 2 héttel nem helyezik szabadlábra;
- a tett súlyossága, vagy a tény- és jogkérdés nehézsége azt indokolja;
- a terhelt – egyéb okból – nem tudja megvédeni magát stb.

Ha védői meghatalmazásra csak az eljárás későbbi szakaszában kerül sor, akkor a kötelező védő kirendelését nem kell automatikusan visszavonni, ha a meghatalmazott védő – érvényes jognyilatkozatában – nem tudja garantálni, hogy az ügyet be tudja fejezni. Sőt: ilyen esetekben a meghatalmazott védő mellett „pót-kirendelt védőt” is bevonhatnak az eljárásba.⁵⁸

5.4. A bizonyítási eszközök rendszere az StPO szabályai alapján

A büntetőeljárás törvény a következő „bizonyítékokat” szabályozza: a tanú-bizonyítékot (Zeugenbeweis), a szakértői bizonyítékot (Sachverständigenbeweis), az okirati bizonyítékot (Urkundenbeweis) és a szemle bizonyítékot (Augenscheinbeweis).

a) A tanú – a törvény értelmezésében – olyan eljárási alany, aki a tényállással kapcsolatos észleléseiről a vallomásán keresztül információkat képes szolgáltatni. A tanúzási képesség „határvonalai” meglehetősen széles körben vannak kijelölve: 1. minden embernek van tanúzási képessége, beleértve a gyermekeket és az elmebeteget is; 2. ugyanabban az ügyben tanúként kihallgatható a bíró és az ügyész azzal, hogy azt követően az ügyben már nem járhat el hivatalos minőségében; 3. ugyanabban az ügyben tanúként kihallgatható a védő és a szakértő, sőt, ezek további kizárása is szükségtelen (tehát továbbra is eljárhatnak védő-

ként, illetőleg szakértőként). Nem lehet tanú ugyanakkor ugyanabban az ügyben a terhelttárs, illetőleg a magánvádló.⁵⁹

A tanú kötelezettségei 1. a bíróság és az ügyészség előtti megjelenés szabályszerű idézés esetén (ennek nem teljesítése különböző kényszercelemek – pl. előállítás – elrendelését vonhatja maga után); 2. vallomástételi és igazmondási köteletség (a törvény ugyanakkor ismeri a vallomás megtagadásának kötelező és fakultatív eseteit); 3. eskütételi kötelezettség (kivéve a 16 év alatti, illetőleg gyengeelméjű személyeket stb.)

b) A szakértők esetében a törvény különbséget tesz a szakértő és a szakértő-tanú között. Utóbbi olyan tanú, aki különleges szakértelmet érintő kérdésekről tud tájékoztatást adni, ugyanakkor szakvélemény adására nem jogosult.⁶⁰ A szakértővel szemben jelen eljárási alany nem helyettesíthető, mert csak személyesen képes saját megfigyeléseiről tájékoztatást adni (pl. ilyen a közlekedési baleset helyszínén – véletlenszerűen – jelenlévő orvos, aki a tárgyaláson az áldozat sérüléseiről nyilatkozik).

c) Okirat minden felolvasható, valamilyen gondolati tartalommal rendelkező irat. Ennek megfelelően – a német eljárási szabályok szerint – a felolvashatatlan bizonyító irat nem tartozik ennek fogalmi körébe.

d) A szemle személyek vagy dolgok látás, hallás, megérezés, ízlelés vagy szaglás által történő érzékelési folyamata. Ennek fogalmi körébe esik pl. adott helyszín, fegyver, vagy film megtekintése, vagy valamilyen hangfelvétel meghallgatása.⁶¹

5.5. A közbenső eljárás az StPO szabályai alapján

A közbenső eljárás funkciója az, hogy az illetékes bíróság meggyőződjön a gyanú megalapozottságáról, illetőleg a vádirat alkalmasságáról. A processzus menete a következőképpen alakul:

- az ügyész benyújtja a vádiratot a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bírósághoz (vádemelet)⁶² és felszólítja a terheltet, hogy az előírt határidőn belül nyilatkozzon esetleges bizonyítási indítványairól vagy kifogásairól⁶³;
- kötelező védelem esetén az elnök köteles védőt kirendelni annak a terheltnek, akinek nincs meghatalmazott védője;
- a bíróság dönt a terhelt által előterjesztett indítványokról és kifogásokról;
- a bíróság a tényállás alaposabb tisztázása érdekében egyedi bizonyítás-felvételt rendelhet el (e döntéssel szemben jogorvoslatnak helye nincs);

⁵⁹ Herke (2011): i. m. 41. o.

⁶⁰ Ennek megfelelően a tanúbizonyításra vonatkozó szabályok vonatkoznak rá.

⁶¹ Herke (2011): i. m. 41–43. o.

⁶² A terhelt ezen időponttól kezdve vádlottnak minősül.

⁶³ A védekezéshez való jog tehát már az eljárás ezen fázisában is adott.

⁵⁷ Herke (2011): i. m. 38. o.

⁵⁸ Herke (2011): i. m. 39. o.

- a bíróság zárt ülésen dönt a bírósági eljárás megnyitásáról vagy az eljárás megszüntetéséről⁶⁴.

5.6. Az elsőfokú bírósági eljárás az StPO szabályai alapján

Az elsőfokú bírósági tárgyalás menete a következőképpen alakul:

- a bíróság megjelöli az ügyet, illetőleg megállapítja a vádlott, a védő és az előkészített bizonyítási eszközök (tanúk és szakértők) jelenlétét⁶⁵;
- a bíróság figyelmezteti a tanúkat és a szakértőket eljárási jogaikra, és kötelezettségeikre;
- a tanúk elhagyják az üléstermet, kihallgatásuk pedig csak egymás távollétében történhet meg,
- a vádlott nyilatkozik a személyi körülményeiről;
- az ügyész felolvassa a vádiratot;
- a bíróság figyelmezteti a vádlottat a „hallgatás” jogára; ha vallomást tesz, akkor közvetlenül ezután következik kihallgatása az ügy érdemi részével kapcsolatban; a vádlottnak először alkalmat kell adni arra, hogy összefüggően nyilatkozzon az ellene felhozott vádakra;
- a bíróság elrendeli további bizonyítási cselekmények felvételét;
- a bizonyítás lezárása után először az ügyész, majd a vádlott illetve védője kapnak szót érveik kifejtésére és indítványaik megtételére (perbeszédék); majd a vádlott élhet az utolsó szó jogával;
- tanácskozás és a szavazás (titkos);
- a bíróság kihirdeti az ítéletet; ez az ítéleti formula felolvasásával és az ítélet indoklásának közlésével történik⁶⁶.

5.7. A tárgyaláson lezajló bizonyítási cselekmények sajátosságai

A bizonyítás-felvételre az alábbi elvek vonatkoznak:

a) A „bírói felderítési kötelezettség” elve: mindez nem zárja ki, hogy az eljárás más résztvevői is befolyásolják a bizonyítás irányát; ennek legfontosabb eszköze a bizonyítási indítvány, amelynek mindig tartalmaznia kell egy meghatározott tényállítást, illetőleg egy pontosan megjelölt és a törvény által is nevesített (elismert) bizonyítékot.

b) A szóbeliség elve.

c) A közvetlenség elve: ennek alapján a bizonyítást főszabály szerint az eljáró bíróságnak kell lefolytatnia (formális közvetlenség) és a bizonyítékokat nem lehet bizonyítékot helyettesítő eszközökkel kiváltani (materiális közvetlenség). A törvény ugyanakkor – a tényállás megállapíthatósága érdekében – megenged néhány kivételt a személyes kihallgatás elve alól azáltal, hogy bizonyos esetekben lehetővé teszi az okirati bi-

zonyítás tanúkihallgatások helyett történő alkalmazását. Ennek megfelelően

- a tanúk, szakértők vagy terhelttársak kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek – az ügyész, a vádlott és a védő beleegyezésével – felolvashatók, ha a kihallgatandó személy elhunyt; ismeretlen helyen tartózkodik; beteg; fogyatékos; a nagy távolság miatt nem várható el tőle a megjelenés, vagy vele szemben egyéb elháríthatatlan ok áll fenn;⁶⁷
- a vádlott, a tanúk és szakértők esetében a bíróság – az általa szükségesnek tartott módon és mértékben – „felfrissítheti ezen eljárási alanyok emlékezetét” korábbi vallomásaiknak felolvasásával, és felhívhatja figyelmüket a régi, illetőleg új vallomásaik közti ellentmondásokra.

d) A szabad bírói bizonyítékértékelés elve: ezzel kapcsolatban külön szólni kell az ún. „bizonyítékértékelési tilalmakról”, amelyek a bizonyítás bizonyos eredményeinek a figyelembevételét zárják ki az ítélethozatal során. Ha e körülmények fennállása a konkrét esetben megállapítható, akkor az teljes körű, tehát a tilalmi szabály egy másik bizonyítási eszköz beszerzése révén sem kerülhető meg. A törvény mindazonáltal kevés ilyen esetet szabályoz. Nem lehet felhasználni bizonyítékként

- a véletlenszerű telefonos lehallgatással, véletlen technikai eszközök alkalmazásával, vagy fedett nyomozó bevetésével megszerzett bizonyítékokat;
- azon tanúvallomások tartalmát, amelyek esetében 1. elmaradt a tanú jogaira történő figyelmeztetés, 2. a vallomástétel kizárt a hozzátartozói minőség miatt;
- azon terhelti vallomások tartalmát, amelyek rögzítését megelőzően esetében elmaradt a terhelt jogaira történő figyelmeztetés;
- a jogosulatlanul beszerzett, vagy magánjellegű hangfelvételeket, illetőleg a jogosulatlanul megismert telefonos beszélgetéseket;
- a naplófeljegyzéseket.

e) Nem szükséges bizonyítani a köztudomású tényeket (pl. történelmi tényeket); ezek olyan tények, amelyek általánosságban, vagy a bíróság előtt – hivatalos úton, vagy másik eljárás adatai alapján – ismertek.

f) Az engedélyezett bizonyítékok „numerus claususának” elve: ennek alapján a bizonyítási indítványt el lehet elutasítani, ha:

- bizonyítási tilalomba ütközik;
- az abban foglalt tény általános, vagy a bíróság által hivatalból ismert;
- nem áll összefüggésben a bizonyítandó ténnyel, vagy – az összefüggés ellenére – az eset bizonyosságának megítélésére nincs kihatással (a jelentéktelenség miatti elutasítás esetén az érintett tény csak akkor lehet a vádlott terhére értékelni, ha a

⁶⁴ Herke (2011): i. m. 70. o.

⁶⁵ Az ügyészség képviselőjének jelenlétét a törvény magától értetődőnek feltételezi.

⁶⁶ Ha az ítéletet nem hirdetik ki legkésőbb a tárgyalás lezárását követő 11. napon, akkor újra kell kezdeni a bírósági eljárást.

⁶⁷ A korábbiakban nem bírő által kihallgatott személyek vallomásairól készült jegyzőkönyvek viszont csak akkor olvashatók fel, ha a tanú, szakértő, terhelttárs elhunyt, vagy más okból belátható időn belül bíróság előtt nem hallgatható ki.

bíróság erre a fordulatra az ítéletet megelőzően utal);

- már bizonyított tényre irányul (azaz, a bizonyítási indítványt semmiképpen sem lehet visszautasítani azzal az okkal, hogy a bizonyítandó tény ellenkezőjét már bebizonyították);
- alkalmatlan (erre hivatkozással akkor lehet elutasítani, ha a bíróság az addig lefolytatott bizonyítás eredményétől függetlenül is meg tudja indokolni, hogy ilyen bizonyítékkal a bizonyítási indítványban állított eredmény az általános élettapasztalat szerint miért nem célozható meg);
- olyan bizonyíték beszerzésére irányul, amely nem elérhető (ebben az esetben az is szükséges, hogy a bíróság korábban minden törvényes eszközt igénybe vegyen annak felkutatása iránt, de az nem vezet eredményre, és nincs alapos kilátás arra sem, hogy azt belátható időn belül bizonyítékként lehessen felhasználni – pl. külföldön tartózkodó tanú idézésére vonatkozó bizonyítási indítvány);
- az eljárás elhúzására irányul (ennek megállapításához három feltétel együttes fennállása szükséges: 1. az indítvány a vádlott javára tényszerűséggel nem szolgál 2. jelentősen elhúzná a bizonyítási eljárást 3. az indítványozó mindezen körülményekkel tisztában van, „quasi” rosszhiszemű)⁶⁸.

6. Hollandia

Hollandiában a vétségeket és a kisebb súlyú bűncselekményeket egyesbíró dönti el, míg a súlyosabb deliktumokban háromtagú bírói tanács ítélkezik. Az eljárások tekintetében egyértelműen dominálnak az inkvizitórius vonások. Mindez leginkább a bírósági tárgyalásra vonatkozó szabályokból következik, melyek jellemzői az alábbiak:

- „egyszakaszosak”, amelynek során már annak elején ismertetik az összes releváns jegyzőkönyvet – beleírta a vádlott előéletével kapcsolatos adatokat is;
- a vádlott „bűnösségének vélelmét” jelző szabály, hogy joga van ugyan vallomást tenni, de annak nem előfeltétele az eskütételi kötelezettséggel nem párosul;
- nincs „keresztkérdés”: elsőként a bíróság teszi fel kérdéseit, majd ezt követően erre lehetőséget ad az ügyész, illetőleg a védő számára is;
- a bíróságok – adott esetben – a jogellenesen beszerzett bizonyítékokat is perrendszerűvé tehetik;
- a tanúkat az ügyészség, vagy a bíróság idézi be; amennyiben adott személy tanúként történő kihallgatását a védő indítványozza, akkor ezzel kap-

csolatos nyilatkozatát, illetőleg beadványát részletesen indokolnia kell;

- a bírósági döntések alapját nem a tanúvallomások, hanem az ügyiratok (jegyzőkönyvek) képezik; elsődleges cél az anyagi (materiális) igazság kiderítése, amelyből az ítélkező igyekszik minden szubjektív tényezőt kizárni;
- nem létezik „vádalku”: ahhoz, hogy ítélet szülessen, az ügyésznek az ügyet mindenképpen tárgyalásra kell bocsátani, ahol a bizonyítékokat akkor is teljes egészében értékeli a bíróság, ha a vádlott beismerő vallomást tett; a tárgyalás funkciója tehát elsődlegesen nem a büntetőjogi felelősség, hanem a büntetés-kiszabási körülmények megállapításában jelölhető meg.

Mindazonáltal a holland eljárási jogban is alapvető szabály, hogy senkit sem lehet egyetlen bizonyíték (pl. beismerő vallomás, vagy DNS-egyezés) alapján elítélni, legalább két bizonyíték szükséges a marasztaló ítélet meghozatalához.⁶⁹

7. Szerbia

A szerb büntetőeljárási törvény (2002) legújabb nővumaként a titkos adatszerző tevékenység eszköztárának bővítési folyamata jelölhető meg. A jogszabály mindenekelőtt a telefonos-, illetőleg egyéb hangrögzítő készülékeken keresztül beszélgetések ellenőrzésének, illetőleg az egyes személyek optikai eszközökkel való felvételezésének lehetőségét teremtette meg

- az alkotmányos rend és biztonság elleni;
- az emberiség és nemzetközi jog elleni;
- a szervezett bűnözés keretében elkövetett, illetőleg;
- az egyes, külön nevesített törvényi tényállások⁷⁰ vonatkozásában.

Ezen intézkedések elrendelése bírósági hatáskörbe tartozik (vizsgálóbíró), amelyben fel kell tüntetni, az érintett személy adatait, a gyanú alapját, a végrehajtási formát, az eljárási cselekmény terjedelmét és időtartamát is.⁷¹

A jogszabály azóta tovább bővítette a bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzésre irányuló jogi eszközök „tárházát”. A bűncselekmények leleplezése érdekében lehetővé tette a nyomozó hatóságok, illetőleg az ügyész számára

⁶⁹ Van Koppen, P. J. – Penrod, S. D.: *Adversarial or Inquisitorial. Comparing Systems*. In: *Adversarial versus Inquisitorial Justice. Psychological Perspectives on Criminal Justice Systems. Perspectives in Law and Psychology*. Volume 17. 2–12. pp. In: *Fantoly: Akkuzatórius vagy inkvizitórius büntetőeljárást?*: i. m. 32–34. o.

⁷⁰ I.d. vesztegetés, kikényszerítés, emberrablás. *Fejős István: Új bizonyítási eszközök az új szerbiai büntetőeljárási törvénykönyvben*. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*: i. m. 33. o.

⁷¹ Leghosszabb tartama 3 hónap lehet, de kivételes esetekben további 3 hónappal meghosszabbítható. Az intézkedést haladéktalanul meg kell szüntetni, ha elrendelésének oka már nem áll fenn. (145–146. §§) In: *Fejős*: i. m. 35. o.

⁶⁸ Herke (2011): i. m. 81–82. o.

a) színlelt ügyviteli szolgáltatások nyújtását, illetőleg ugyanilyen jogügyletek kötését pénzhamisítás, pénzmosás, kábítószerrel visszaélés, fegyver és robbanószer tiltott tartása, emberkereskedelem, örökbe-fogadás miatti gyermekkereskedelem, vesztegetés, illetőleg hivatali helyzettel visszaélés esetén⁷²;

b) fedett nyomozó alkalmazását, az alkotmányos be-
rendezkedés elleni, emberiség és más nemzetközi jog
védte javak elleni, illetőleg 4 évnél súlyosabb börtön-
büntetéssel fenyegetett bűncselekmények esetén⁷³;

c) személyes és más adatok számítógépes átkutatá-
sát, amely csak a személyi és azokkal kapcsolatban álló
adatokra vonatkozhat (pl. emberölés, vagy nemi sza-
badság elleni bűncselekmények esetében⁷⁴;

d) az ellenőrzött szállítást, amelynek lényege, hogy
az állami szervek kontrolljával történik meg bizonyos
gyanús szállítmányok (pl. kábítószer, fegyver, lopott
vagy, más bűncselekmény elkövetéséből eredő, vagy
azok elkövetésének eszközéül felhasznált dolgok) ál-
lamhatáron történő ki- és beszállítása⁷⁵;

e) a terhelt együttműködő tanúra történő „átminő-
sítését”, ha alapos a gyanú, hogy az valamely bünszer-
vezet tagja, ezt kifejezetten beismeri és vele szemben
a vizsgálatot elrendelték, vagy közvetlen vádemelésre
került sor; a konstrukció alkalmazásának további fel-
tétele 1. annak alapos feltételezése, hogy vallomásá-
nak jelentősége a bünszervezet keretében elkövetett
bűncselekmények felderítése, bizonyítása, vagy meg-
akadályozása tekintetében „jelentős mértékű túlsúly-
ban van” az általa elkövetett bűncselekmény káros
következésményeihez mérten; 2. a megállapított tények
alapján alaposan feltehető, hogy kihallgatása nélkül
további fontos tények megállapítása lehetetlen lenne,
vagy jelentős nehézségbe ütközne⁷⁶.

Záró gondolatok

A fentiek alapján leszögezhető, hogy a kontinentális
bizonyítási hagyományokat követő európai államok
jogalkotó szervei más-más jogintézmények szabályo-
zására fektették a hangsúlyt az elmúlt időszakban.
Közös vonások természetesen továbbra is vannak,
mint ahogy a kontinentális és angolszász rendszerek
megoldásai is folyamatosan közelednek egymáshoz.
Kérdés persze, hogy szükség van-e egyáltalán egysé-
ges európai büntetőeljárás jogra, egyáltalán kivite-
lezhető-e valamilyen formában az ilyesfajta elképze-
lések?

Úgy vélem, hogy e törekvéseknek nincs realitása,
hiszen az eljárások szerkezetét és dinamikáját alap-
vetően behatárolja az adott állam bűnözési struktú-
rája. Ugyanakkor vannak jogrendszerrel független
„metszéspontok”: ezek közül külön ki kell emelni az
„egyszerűsítő eljárásokat”, amelyek mára Európa ál-
lamainak többségében komoly népszerűségnek ör-
vendenek. A jogalkotó szervek e konstrukciók létre-
hozását már az ügyek komplexitásától sem teszik füg-
gővé, elsődleges céljuk ugyanis – szinte kizárólag – az
igazságszolgáltatás tehermentesítése. Mindez azon-
ban óhatatlanul derogálja a bizonyításnak az eljárási
cselekmények rangsorában betöltött szerepét. Meg-
jegyezném, hogy e processzusok sok esetben a vád-
lott érdekeit is sérthetik, hiszen nincs bizonyítási
kényszer, a valódi tényállás feltárása pedig szinte so-
hasem történik meg. Összességében úgy vélem, hogy
az eljárási garanciák jobban kiteljesedhetnek a rendes
eljárások közepette, hiszen a tárgyaláson – mint a bi-
zonyítás fő színterén – valamennyi eljárási szereplő
együttesen van jelen, ennél fogva a „processzuális
fairness” törvényességi kontrollja is hatékonyabban
megvalósul. ■

⁷² 148–150. §§

⁷³ A fedett nyomozó általában a rendőri állomány meghatalmazott hivata-
los személye. (151–153. §§) In: *Fejős*; i. m. 41. o.

⁷⁴ 155. §

⁷⁵ 154. §

⁷⁶ 156–164. §§ In: *Fejős*; i. m. 45. o.